

О. В. Ряшко

Львівський державний університет внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального процесу

Л. О. Остапенко

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка"
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри цивільного права та процесу

ЗАХИСТ СВОБОДИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ І СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ КОНЦЕПЦІЯХ ГЕГЕЛЯ

©Ряшко О. В., Остапенко Л. О., 2016

Розглянуто проблему захисту свободи, незалежності і суверенітету держави в філософських, політико-правових концепціях великого німецького філософа Г. В. Ф. Гегеля. Німецький мислитель дав глибокий аналіз ролі і місця держави в розвитку і функціонуванні суспільства. Він один із перших акцентував увагу на необхідності захищати державу її свободу, незалежність і суверенітет від агресії. У цьому аспекті розкрив роль, значення народу і армії в захисті своєї держави. Філософсько-правові, політичні ідеї Гегеля не втратили своєї соціальної цінності вони і у наш час є надзвичайно актуальними у зв'язку з тим, що Україна стала жертвою воєнно-політичної агресії з боку Російської Федерації і вона веде боротьбу за захист своєї свободи, незалежності і суверенітету.

Ключові слова: суспільство, держава, народ, право, незалежність, суверенітет, політика, війна, агресія, свобода, армія.

Є. В. Ряшко, Л. О. Остапенко

ЗАЩИТА СВОБОДЫ, НЕЗАВИСИМОСТИ И СУВЕРЕНИТЕТУ ГОСУДАРСТВА В ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫХ КОНЦЕПЦИЯХ ГЕГЕЛЯ

Рассматривается проблема защиты свободы, независимости и суверенитета государства в философских, политико-правовых концепциях великого немецкого философа Г. В. Ф. Гегеля. Немецкий мыслитель дал глубокий анализ роли и места государства в развитии и функционировании общества. Он один из первых акцентировал внимание на необходимости защищать государство его свободу, независимость и суверенитет от агрессии. В этом аспекте раскрыл роль и место народа и армии в защите своего государства. Философско-правовые, политические идеи Гегеля не потеряли своей социальной ценности они и в наше время чрезвычайно актуальны в связи с тем, что Украина стала жертвой воєнно-політичної агресії со сторони Російської Федерації и ведет борьбу за защиту своей свободы, независимости и суверенитета.

Ключевые слова: общество, государство, народ, право, независимость, суверенитет, политика, война, агрессия, свобода, армия.

PROTECTING THE FREEDOM, INDEPENDENCE AND SOVEREIGNTY IN THE POLITICAL AND LEGAL CONCEPTS OF HEGEL

The problem of protecting freedom, independence and sovereignty in the philosophical, political and legal concepts of the great German philosopher GVF Hegel. German philosopher made a profound analysis of the role and place of the state in the development and functioning of society. He is one of the first drew attention to the need to protect the state of freedom, independence and sovereignty of aggression. In this respect, revealed the role and place of the people and the army to protect their country. Philosophical and legal, political ideas Hegel did not lose their social values are in our time is extremely important due to the fact that the victim Ukrayina stala military and political aggression by the Russian Federation and is fighting for the defense of their freedom, independence and sovereignty.

Key words: society, state, nation, law, the independence, sovereignty, politics, war, aggression, freedom, army.

Постановка проблеми. Серед проблем, які є актуальними і постійно хвилюють усі народи світу, від античності і до сьогодення – це проблема свободи, незалежності та суверенності держави. Сподівання на те, що XXI ст. принесе на Планету мир, на жаль, виявилось не реальним. У різних регіонах, зокрема, і в Європі виникають конфлікти, які призводять до агресії та війн. Яскравим прикладом такого військово-політичного конфлікту є російська воєнна агресія проти України. У цих складних соціально-політичних, економічних умовах забезпечення безпеки й оборони Української держави залишається найактуальнішою проблемою сьогодення.

Так, проблема забезпечення незалежності та суверенітету держави і в наш час є актуальною, на що у свій час наголошував Гегель. Варто взяти до уваги, що і на сьогодні глибокі ідеї німецького філософа щодо сутності держави та її безпеки не тільки є цікавими, з погляду історичного минулого, але вони є актуальними і не втратили своєї соціальної цінності.

Аналіз дослідження проблеми. В історії філософської, політичної і правової думки видатні мислителі, починаючи з античності (Геракліт, Демокріт, Платон, Арістотель, та ін), сформулювали глибокі ідеї щодо проблеми війни і миру, ролі та місця безпеки, обороноздатності і незалежності держави. Наукова, громадська і педагогічна діяльність Гегеля була є і буде в центрі уваги дослідників. Проблеми сутності держави, війни і миру в творчості великого німецького мислителя були предметом дослідження в роботах В. Асмуса, А. Піонтковського, Т. Ойзермана та інших. Деякі аспекти проблеми держави її незалежності і суверенітету в творах Гегеля аналізували відомі німецькі вчені В. Віндельбант, В. Дільтей, Г. Ноль, К. Фішер та ін. Спеціальних досліджень на тему захисту свободи, незалежності і суверенітету держави в політико-правових концепціях Гегеля до цього часу бракує.

Мета дослідження. Аналіз філософсько-політичних, правових, етико-моральних ідей, пов'язаних зі захистом свободи, незалежності та суверенітету держави в творах Гегеля.

Виклад основного матеріалу. Серед багатьох філософських, естетичних, моральних, релігійних та інших проблем, що перебували в центрі уваги Гегеля особисте місце займали проблеми, які його хвилювали. Вони були пов'язані з політико-соціальним і правовим становищем Німеччини. Варто наголосити, що вже в молодому віці Гегель цікавиться історією розвитку суспільства держави і права, мораллю, релігією, звичаями. Значний вплив на становлення і формування політико-правових ідей молодого Гегеля мали твори Платона, Арістотеля, трагедії Софокла та інших античних мислителів. Гегель прискіпливо вивчає твори Вольтера, Гердера, Гоббса, Гроція, Канта, Лейбніца, Локка, Монтеск'є, Руссо, Спінози, Фіхте, Шеллінга, Якобі та

інших західно-європейських мислителів. Аналізуючи проблему захисту незалежності і суверенітету держави, Гегель у таких відомих творах, як “Філософія права” “Феноменологія духу”, політичних творах та інших особливу увагу акцентує на філософському розумінні сутності держави та її політико-правових функціях. Що таке держава? – ставить запитання Гегель і відповідає: “Держава – єдність моральної ідеї – моральний дух як дійсність самої себе, ясна субстанційна воля, яка мислить і знає себе, і виконує те, що вона знає” [1, с. 279].

Держава є наслідком світового духу. Держава стверджує Гегель, – це світовий дух (світовий розум) який виступає як всезагальне. “Держава – це дух Бога в світі”. “Держава є божественна воля” [1, с. 296].

“Держава, – говорить Гегель, це дійсність моральної ідеї... в якій свобода досягає свого найвищого права, і ця самоціль наділена найвищим правом відносно одиничних людей, чий найвищий обов’язок полягає в тому, щоб бути членами держави” [2, с. 212].

“У наявному бутті народу, – писав Гегель в Енциклопедії філософських наук, – заключається субстанційна ціль в тому, щоб бути державою. Народ без державного будівництва (нація) немає... ніякої історії, подібно народам, які існували до утворення держави” [5, с. 368].

Гегель, – пише Вільгельм Дільтей, – захопився ідеєю однієї праці, що міг поставити тоді німець: майбутнє німецької держави” [3, с. 191].

Суттю держави вважав Гегель є її суверенітет. Так у свій час видатний німецький філософ Лейбніц атрибутом держави вважав її суверенітет, що втілює свою волю “як всередині, так і, передусім, назовні – стосовно інших “держав”. Лише в цій силі бачив він ознаку суверенітету” [3, с. 193].

Аналізуючи ідеї Гегеля, щодо сутності держави її захисту і суверенітету, В. Дільтей акцентує увагу на тому, що Гегель неодноразово наголошує на тому, що “Натовп людей може назвати себе державою лише тоді, коли ці люди пов’язані суспільним захистом сукупності їхнього майна, але ці люди наголошує мислитель повинні захищати себе справжньою зброєю” [3, с. 194]. Як говорить В. Дільтей, тези, “що повторюються у нових і нових зворотах, характеризують для Гегеля сутність держави” [3, с. 194]. Та держава, яка володіє не тільки правом, законами тощо повинна володіти “владою зброї”, для того, щоб себе захищати.

Німеччина з болем констатує Гегель вже не є державою. Для того, щоб маса людей створила державу, – говорить Гегель їм необхідно створити спільний захист і державну владу” [4, с. 76].

Гегель жив і творив в епоху, коли в Європі виникали конфлікти між державами, які закінчувались війнами. Так, мислитель не міг обійти цю складну політико-правову проблему”.

У 1807 р. вийшов у світ твір “Феноменологія духа”, у якому мислитель аналізує право, мораль, державу і війну. Засобом для подолання можливої ізоляції та відчуження суспільства і особи від держави як цілого за Гегелем є війна.

Війна, на думку мислителя, є об’єднавчим фактором і для того, щоб суспільство і держава не розділялась на окремі частини “уряд повинен час від часу внутрішньо потрясати їх за допомогою війн” [5, с. 31].

Існують індивіди, які ухиляються і прагнуть відірватися від цілого (держави) до недоторканого для себе – буття і особистої безпеки” [5, с. 31]. Отже, ці індивіди не є патріотами держави, вони не є морально готовими виступити на її захист, недоторканість і незалежність.

“Високе значення війни, – підкреслює Гегель, – полягає в тому, що завдяки їй... зберігається моральне здоров’я народів, проходить їхня байдужість до затвердіння скінчених визначеностей; так само як ото рух вітрів не дає озеру загнивати, що з ним, безперечно, сталося б за тривалого безвітря, так і війна оберігає народи від загнивання, яке, безперечно, стало наслідком тривалого, а тим більше вічного миру” [2, с. 283].

“Взагалі війни, – пише Гегель, – запобігали виникненню внутрішніх заворушень і зміцнювали державну владу” [2, с. 283]. “Ті народи, – заявляє Гегель, – які не бажали терпіти суверенність усередині країни або остерігались її, потрапляли під ярмо інших народів. Звичайно війна приносить небезпечність. Війни виникають там, де вони в природі речей” [2, с. 284]. Гегеля не тільки як філософа-мислителя, але й як громадянина патріота надзвичайно хвилювала проблема незалежності і суверенітету та свободи народу.

Які ж ідеї пропонує Гегель? Свобода, – вважав Гегель, – можлива лише в законному об'єднанні народу в державу. Свобода, – говорить Гегель, – можлива тільки в державі, яка створена на правовій основі народом” [4, с. 152]. Мислитель наголошує на тому, що “Високе достоїнство людини заключається в тому, щоб бути свободним” [4, с. 15]. Але за свою як особисту, так і суспільну свободу заявляє філософ треба боротись. “Тільки за допомогою боротьби може бути завойована свобода” [5, с. 241].

“Якщо Німеччина, говорив Гегель не хоче після цілого ряду війн розділити участь Італії, і повністю підпасти під іноземну владу, вона повинна створити єдину державну організацію, і дуже важливо “об'єднати всі німецькі війська в єдину армію” [6, с. 22]. На думку Гегеля, тільки та держава, яка опирається на свободний дух свого народу, стає безмежно сильною і могутньою [6, с. 24]. Якщо виникає небезпека для держави та її незалежності, то “обов'язок закликає, – говорить Гегель, – до її захисту всіх громадян” [2, с. 284]. “Військовий стан – це стан загальності, якому належить захищати державу... і готовність принести себе в жертву”. Істинна хоробрість, – культурних народів, – зауважує Гегель, – полягає в готовності жертвувати собою на службі держави, де індивід становить лише одного серед багатьох” [2, с. 285]. Аналізуючи сутність суверенітету, Гегель тісно пов'язує його з державою як “свобідного і морального цілого” [7, с. 112]. Діалектика зовнішнього і внутрішнього суверенітету проявляється в тому, що успішні війни зауважує Гегель, не давали розвиватися внутрішнім заколотам і зміцнювали державну владу. Мислитель вважає, що успіх у відстоюванні зовнішнього суверенітету зміцнює внутрішній суверенітет, але, з іншого боку, слабкість внутрішнього суверенітету значно зменшує успіх боротьби за незалежність держави від інших народів.

Гарантією незалежності держави, за Гегелем, є її збройні сили. Командування збройними силами, а також здійснення інших функцій зовнішнього суверенітету (підтримання відносин з іншими державами... оголошення війни і заключення миру, підписання договорів тощо). Гегель зараховує до прерогативи влади монарха. Водночас у дійсних взаємовідносинах між державами, не монарх, а народ представляє “абсолютну владу на землі”. Тільки в такому розумінні одна держава суверенна і самостійна відносно іншої [7, с. 113–114].

Зовнішнє державне право повинне будуватись на принципі взаємовідносин суверенних і самостійних держав. Держави, – заявляє Гегель, – повинні визнавати одна одну в якості суверенних і незалежних, не втручатися у внутрішні справи одна одної, взаємно поважати самостійність і недоторканість.

Замислюючись над проблемою боротьби за свою свободу і незалежність Гегель вказує на те, що “якщо який-небудь народ не тільки уявляє, що він бажає бути свободним, але в реальності має енергичну волю до свободи, тоді ніяке насильство не зможе утримати його в рабстві” [5, с. 246–247].

Гегель акцентує увагу на тому, що обороноздатність держави залежить передусім від готовності народу нації захищати свою свободу і незалежність. Невдачі у війні, – пише Гегель, – знаходять своє пояснення в поведінці окремих прошарків, один із яких взагалі не поставляє необхідних континентів військ або посилають замість підготовлених, навчених солдат тільки що набраних рекрутів, інші не платять грошей, треті в хвилини великої небезпеки відзивають свої контингенти, багато хто, самостійно укладають договори про мир і нейтралітет, і взагалі всі вони, кожний на свій лад підривають обороноздатність Німеччини [4, с. 73].

“Держава, яка в мирний час не дбає про свою обороноздатність, то неминуче вона стане свідком знищення своєї незалежності, у війні її чекають пограбування і спустошення, вона зазнає всіх військових витрат... її провінції будуть захоплені іноземними державами” [4, с. 98].

Гегель на прикладі Італії показує всю небезпеку, яка може реально існувати для тих держав і народів, які не можуть об'єднуватись в одне єдине ціле для захисту незалежності і суверенітету від агресивного нападу. “Якщо Німеччина, – писав Гегель, – не прагне після декількох війн розділити долю Італії і майже повністю підпасти під владу іноземних держав..., то вона повинна знову створити єдину державну організацію. Існування Німецької імперії можливо лише, якщо буде створена державна влада. Це може бути здійснено тільки за допомогою об'єднання всіх військ Німеччини в єдину армію” [4, с. 173]. Замислюючись над таким складним феноменом як війна,

Гегель поділяє їх на справедливі і не справедливі. Так, у римській імперії виникали криваві війни, в яких раби “прагнули добитись для себе свободи – визнання за ними їх вічних людських прав” [5, с. 245]. Ці війни, на думку німецького філософа, були справедливими і законними.

Так війна з боку рабів була законною і справедливою. Гегель впевнений у тому, що захищати державу повинні усі громадяни, але ядром, основою повинна бути армія, професійно підготовлені командні кадри, яким належить захищати державу. “Війна справедлива для тих, – заявляє Гегель, – кому вона необхідна, і зброя священна, коли вона є єдиною надією.” [4, с. 151].

У захисті незалежності, свободи, суверенітету держави і народу велику роль відіграють збройні сили. Тільки та держава, в якій існує добре озброєна і підготовлена армія, може бути надійним їх захисником. У чому сила і міць армії? – ставить запитання Гегель. Мислитель схиляється до думки, що військова міць держави і народу залежить від підготовки армії. Це передусім “Войовничий дух, що змушує битися серце кожного солдата великого війська при словах “наша армія”, гордість своїм положенням і службою і становить душу армії” [4, с. 88].

Успіх в обороні і захисту держави і всього народу багато в чому залежить від командного складу, від таланту полководця. Для Гегеля великий вплив мала особливість Наполеона. “Цим розсудливим натурам досить сказати лише слово, щоб народи пішли за ними” [3, с. 202]. Гегель вимагав для Німеччини політичного генія, що силою і воєнним успіхом об’єднає її. Гегель надзвичайно високо цінував Наполеона не тільки як великого полководця, але й як талановитого державного діяча. Так, у листі до свого друга Нітхаммера, він писав: “Я бачив Наполеона, цю світову душу, в той час, коли він проїжджав містом на рекогносцировку. Переживаєш надзвичайно дивне почуття, споглядаючи на таку особистість, яка сидить тут верхи на коні, охоплює увесь світ і керує ним” [8, с. 57]. Тому не випадково Гегель називає Наполеона “світовим духом на білому коні”. “Жодний народ, – наголошував філософ, – не може обійтися без таких індивідів, він породжує їх, як тільки вони стають йому потрібні” [1, с. 483].

Якщо серед нації з’являються такі полководці, то у разі війни з неї вона виходить могутнішою. “Народи, – заявляє Гегель, – виходять із війни не тільки зміцненими..., але й знаходять внутрішній спокій”. Тому, на думку мислителя, дуже важливо, щоб війна не була спрямована проти “сімейного і приватного життя, чи проти приватних осіб” [1, с. 368].

Гегель говорить про необхідність дотримання міжнародного права під час війни, що війна не ведеться проти внутрішніх закладів, сімейного і приватного життя, не ведеться війна і проти приватних осіб. Добре відомо, що один із походів Наполеона, який закінчився перемогою французів під Іеною, торкнувся і Гегеля “Його будинок був пограбований французькими солдатами, сам він зазнав страху і знущань, і ледве спас рукопис книги Феноменологія духу” [8, с. 56–57].

Аналізуючи діалектику війни і миру, Гегель хоча визнавав, що війна у певних історичних умовах (справедлива війна) є прогресивною, водночас пріоритет він надавав еволюційному розвитку суспільства. Аналізуючи війну, філософ замислюється над її антиподом, і у своїх працях розглядає проблеми миру. Так, у своїх філософських політико-правових концепціях Гегель тісно пов’язував незалежність держави від стану її обороноздатності, готовності народу й армії захищати свободу і суверенітет.

Висновки. Серед філософських політичних і правових творів великого німецького мислителя Гегеля важливою є проблема захисту незалежності, свободи і суверенітету держави та народу. Німецький філософ важливу роль відводив державі, яка виступає об’єднавчою силою всіх громадян. Ті народи, – неодноразово наголошував Гегель, – які прагнуть бути незалежними повинні створити сильну державу. Мислитель переконався в тому, що ті держави і нації які в мирний час не піклуються про свою безпеку, оборону і суверенітет, можуть стати легкою здобиччю агресора. Це положення німецького мислителя є особливо актуальним у наш час для України. Основною причиною війни і військових конфліктів німецький філософ вважав наявні суперечності між державами, а оскільки суперечності об’єктивно притаманні суспільству, війна є постійним супутником суспільства. Гегель не був пропагандистом війни. Він був противником агресивних несправедливих війн, визнавав принцип міжнародного права дотримання кожною державою підписаних угод, які дають можливість уникати конфліктів і війн.

У цьому аспекті значну увагу Гегель звертав на морально психологічну і патріотичну підготовку армії і народу, спрямовану на захист своєї незалежності і суверенітету. Це положення Гегеля є важливим як погляду теорії, так і практики, щодо України, яка в боротьбі за свій суверенітет і незалежність захищає свою територіальну цілісність від агресивних бойових дій з боку Російської Федерації. Ця війна є агресивною і несправедливою з боку Росії, і навпаки з боку України вона є визвольною і значить справедливою.

У наш час ця проблема актуальна не тільки з погляду вивчення історичного минулого, але й тому, що дає можливість, спираючись на філософсько-політичні і правові ідеї Гегеля, глибше в сучасних умовах аналізувати і прогнозувати проблеми захисту й обороноздатності держави, морально-психологічної підготовки та оснащення Збройних Сил, формування у них високого морального і патріотичного, духовного потенціалу як гаранта того, що Збройні Сили України надійно стоять на варті незалежності та територіальної цілісності України.

Так, філософсько-політичні, правові концепції великого німецького мислителя не втратили своєї актуальності, особливо вони виступають як філософська методологічна основа забезпечення свободи, незалежності та суверенітету України.

1. Гегель Г. В. Ф. *Філософія права* / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем.; ред и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – 534 с. 2. Гегель Г. В. Ф. *Основи філософії права, або Природне право і державознавство* / Георг Вільгельм Фрідріх Гегель / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с. 3. Дільтей Вільгельм. *Історія молодого Гегеля* / Вільгельм Дільтей. – К. : ВПЦ “Три крапки”, 2008. – 304 с. 4. Гегель. *Политические произведения* / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Наука, 1978. – 438 с. 5. Гегель. *Энциклопедия философских наук. Философия духа* / Г. В. Ф. Гегель Отв. ред. Е. П. Ситковский. Ред. коллегия: Б. М. Кедров и др. – М. : Мысль, 1977. – Т. 3. – 471 с. 6. Нерсесянц В. С. *Политическая философия Гегеля: становления и развитие* / В. С. Нерсесянц // Гегель. *Политические произведения* / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Наука, 1978. – С. 6–48. 7. Нерсесянц В. С. *Гегелевская философия права* / В. С. Нерсесянц. – М. : Наука, 1974. – 286 с. 8. Гулига А. В. *Гегель*. / А. В. Гулига. – М. : Молодая гвардия, 1970. – 272 с.

REFERENCES

1. Hehel' H. V. F. *Fylosofyya prava* / H. V. F. Hehl'; per. s nem.; ryad y sost. D. A. Kerylov y V. S. N. Nersesyants. – M.; Misl', 1990. – 534 s. 2. Hehel' H. V. F. *Osnovy filosofiyi prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo* / Heorh Vil'hel'm Fridrikh Hehel' / Per. z nim. R. Osadchuka ta M. Kushnira. – K. : Yunivers, 2000. – 336 s. 3. Dil'tey Vil'hel'm. *Istoriya molodoho Hehelya* / Vil'hel'm Dil'tey. – K. : VPTs “Try krapky”, 2008. – 304 s. 4. Hehel' H. V. F. *Osnovy filosofiyi prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo* / H. V. F. Hehel'. – M. : Nauka, 1978. – 438 s. 5. Hehel'. *Entsyklopedyya fylosofskykh nauk. Fylosofyya dukha* / Hehel'. H. V. F. Otv. Red. E. P. Sytkovsky. Red. Kolehyya : B. M. Kedrov, hdr. – M. : Misl', 1977. – T. Z. – 471 s. 6. Nersesyants V. S. *Polytycheskaya fylosofyya Hehelya: stanovlenyya y razvytye* / V. S. Nersesyants // Hehel'. *Polytycheskye proyzvedenyia*. / Hehl'. – M. : Nauka, 1978. – S. 6–48. (435 s.) 7. Nersesyants V. S. *Hehelevskaya fylosofyya prava* / V.S. Nersesyants. – M. : Nauka, 1974. – 286 s. 8. Hulyha A. V. *Hehel'*. / A. V. Hulyha. – M. : Molodaya Hvardyya, 1970. – 272 s.